

BAZI KLASİK EDEBİ ÇİN METİNLERİNDE TÜRKLERLE İLGİLİ KAYITLAR

EYÜP SARITAŞ¹

ÖZET

Hun öncesi dönemlerden başlamak üzere Türk tarihi ve kültürü hakkında oldukça ayrıntılı bilgileri içeren tarih kaynaklarının yanında, klasik Çin edebiyatçılarının eski Türklere ilişkin duygu ve düşüncelerini ortaya koydukları edebi ürünler de bize, milattan önceki çağlardan itibaren Çinlilerin onlara bakış açıları, Türklerle Çinliler arasında meydana gelen sosyal, siyasi ve kültürel hadiselerin edebi ürünlerdeki akisleri hakkında çok önemli ipuçları vermektedir. Bu bakımdan Hun döneminden başlamak üzere klasik Çin edebiyatçıları tarafından kaleme alınmış şiir, şarkı ve nesir şeklinde yazılmış klasik Çin edebi metinleri, Türk tarihi ve kültürü araştırmalarında, tarih araştırmalarına katkı sağlayabilecek derecede öneme sahiptirler. Bu makalede Hun, Göktürk ve Uygur dönemlerinde klasik Çin edebiyatçılarının eski Türkler hakkında yazdıkları edebi metinleri ve bunların içerikleri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

In addition to the historic resources containing rather detailed information about Turkish history and culture extending all the way back to the periods before Huns, the literature also reveal to us the thoughts and feelings of classic Chinese literary writers concerning with the ancient Turks; the points of Chinese people view on Turks since the eras before B.C. provide crucial clues on how the social, political and cultural events taking place between Turks and Chinese have been reflected onto the literary products. Therefore, the poems, songs and classical Chinese literary articles, which have been written in form of prose by the classical Chinese literary people starting with the Huns periods, are very important in terms of making a great big contribution to the researches of Turkish history and culture. This article attempts to provide information about the literary work of classical Chinese writers and their contents about the ancient Turks during the periods of Huns, Gokturks and Uyghurs.

Türklerin tarih sahnesine çıkmalarından itibaren Türk tarihi ve kültürü hakkında en ayrıntılı bilgileri veren Çin kaynakları Orta Asya Türk tarihi sahasında bize çok çeşitli bilgiler sunmaktadırlar. Ne var ki bu kaynaklardaki bu bilgiler, Çinlilerle siyasi, ekonomik ya da kültürel ilişkilerde bulunan Türklerin Çin coğrafyasına yakın bölgelerden uzaklaşmalarıyla Çinlilerin ilgi alanından çıkmaları sebebiyle neredeyse birden bire kesilmişlerdir. Fakat

---

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi eyupsaritas1991@hotmail.com

buna rağmen, söz konusu topluluk Çin içlerinde ya da onlara komşu bir bölgede yaşamaya devam ediyorlarsa Çinli tarihçiler onlar hakkında çağdaş zamana kadar malumat vermeye devam ettirmişlerdir. Bu noktaya en bariz örnek olarak Uygur Türkleri verilebilir.

Yaklaşık olarak iki yüzyıldan bu yana pek çok millete mensup edebiyatçı, tarihçi ya da Sinolog, Çin kaynaklarında yer alan Türk kültürüne dair kayıtlar ışığında imkânları oranında Orta Asya Türk tarihi alanına katkıda bulunmuşlardır. Gerek Çin’de ve gerekse ülkemizde Çin edebiyatında Türklerle ilgili kayıtlar hakkında ayrıntılı bir araştırma henüz gerçekleştirilmemiştir. Bizim tespitlerimize göre ülkemizde bu konudaki tek makale Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Alimcan İneyet tarafından “Çin Edebiyatında Türklerle İlgili Şiirler” başlığını taşımaktadır. Prof. İneyet makalesinde de belirttiği üzere, Çince olarak yazılmış kaynaklar gözden geçirilip bizzat tespit edilip değerlendirmek yerine, çağdaş Uygur bilim adamlarından Turgun Almas’ın Uygurlar adlı kitabından alıntılıdığı, geç döneme ait Çince şiirleri değerlendirmeye çalışmıştır.²

Biz bu kısa araştırmamızda meslektaşlarımızın çok fazla ilgi göstermedikleri bir noktaya dikkatleri çekmek istedik. Bu konuda akla ilk gelen kayıt türlerini Çince edebi metinlerde Türklerle ilgili kayıtlar oluşturmaktadır. Burada kullandığımız Türk sözcüğü sadece Göktürkleri değil, onların ataları olduğu tarih camiası tarafından büyük çoğunlukla kabul edilen Hunlar, Gaochelar, Chelelar ve Uygurlar gibi belli başlı Türk toplulukları kast edilmektedir.

Bu çalışmamız başlıca üç bölümden oluşmaktadır:

1. Hun, Gaoche, Chele Dönemi.

Yapılan araştırmalar Hunların kendilerine ait yazı sistemlerinin olmadığını ortaya koymuştur. En azından Hunların hüküm sürdükleri coğrafi çevreyi oluşturan İç Moğolistan, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya Federasyonu’nun Sibiryâ bölgelerinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sırasında henüz Hunların kendi yazıları ile yazılmış her hangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Hunlar hakkında oldukça detaylı bilgiler içeren Tarih Kayıtları (Shi Ji), Han Hanedanı Tarihi (Han Shu) ve Sonraki Han Hanedanı Tarihi (Hou Han Shu) gibi Çin kaynakları incelendiğinde, Hunların yazılı edebiyatından bahsetmemektedirler, fakat bazı Han dönemi kaynakları ile bu hanedanı takip eden hanedanlar zamanında kaleme alınan bazı kaynaklarda sınırlı olsa da bazı edebi Çin metinlerinde Türklerden bahseden metinlere rastlamak mümkündür. Bu metinler içerdikleri anlam bakımından

² Alimcan İneyet, *Çin Edebiyatında Türklerle İlgili Şiirler*, Türk Kültürü, Sayı 359, Yıl XXXXI, s. 173.

bazı özelliklere sahiptir. Bazı metinler aşağıda da görüleceği üzere, Hunların yaşam tarzları ve yaşadıkları coğrafi şartları olduğu gibi yansıtırken, diğer bazı metinler de Hunlara dair düşüncelerini oldukça olumsuz bir üslupla dile getirmektedirler.

M.Ö. X. Yüzyılda Zhou halkı kendi topraklarından Hunlar tarafından göç etmeye zorlanmışlar, böylece Zhoular Qishan Dağı yakınındaki geniş ve verimli topraklara sahip Zhouyuan'e gelip yerleşmişlerdir. Nitekim Çinlilere ait çok eski bir dörtlükte şöyle denilmektedir:

**Evden barktan olduk,
Hunlar yüzünden.
Korkudan göç ettik,
Hunlar yüzünden.³**

M.Ö. 822 yılında kaleme alınmış bir şiirde Hunlara dair üslubun oldukça sert olduğu anlaşılmaktadır:

**Altıncı ayda⁴, o ne heyecandı öyle!
Bekliyor zırhlı arabalar, hazır.
Koşulmuş her oka dört asil küheylan,
Her zamanki gibi atılmaya muntazır.
Saldırdı Hunlar kudurmuş öfkelerle,
Yoktu karşı çıkmaktan başka çaremiz,
Bari kurtaralım diye başkenti!
Hükümdar⁵ emir verdi: İleri!
Ama emsalsiz bir cesaretle.
Hesapları kötüydü Hunların,
Chao ve Hu'yu işgal ederek,
Hao ve Fen'ı⁶ ele geçirerek,
Ulaştılar ta kuzey Ch'in'e kadar,
Kuş nakışlarıyla süslü bayraklarımız.
Ayrılmıştı beyaz kurdelalarla,
Öner atıldı on zırhlı araba.
Ve işte Hunları yendik bizler,
Sonunda geldi onbinlerin zaferi.⁷**

³ Turgun Almas, Uygurlar, Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine Çeviren: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s. 60.

⁴ Temmuz ayı.

⁵ Zhou hanedanından Xuan Wang.

⁶ Zhou hükümdarlığının başkenti kastediliyor.

⁷ L. N. Gumilyov, Hunlar, Çev: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2002, s. 57-58.

“Hexi Jiu Shi” adlı klasik bir Çin eserinde bir Hun şarkısı kaydedilmiştir:⁸

**Qilian Dağı’nı⁹ kaybettik,
Bu yüzden yeterince
Hayvan besleyemez duruma geldik.
Yanzhı Dağını¹⁰ kaybettik,
Bu yüzden evlenen
Erkeklerimizin yüzleri
Renksiz bir duruma geldi.**

Yukarıdaki Hunlara ait şarkı sözlerinden de anlaşılacağı üzere, edebi amaçla yazılan bu tür Çin metinleri Hunların yaşantı şekilleri, coğrafi çevrenin özellikleri ile edebî-sanat anlayışları hakkında bize önemli ip uçları vermektedir. Göçebe hayvancılığı şeklindeki hayat tarzını benimseyen Hunlar için, hayvanlarını besledikleri otlak bölgelerin ellerinde bulundurmaları hayati derecede önemlidir, bu yüzden, hayvancılık bakımından çok değerli olan Qilian Dağı ve çevresi Hunlar için vazgeçilmez bir bölge durumundadır.

Hunlar bu şarkıda Qilian Dağları’nı kaybetmelerinden dolayı büyük bir üzüntü içine girmişlerdir. Qilian Dağı ile Yanzhı¹¹ Dağı, Zhangye¹² ile Jiuquan¹³ şehirlerinin doğu ve batı kenarında yer almakta olup, birbirine olan uzaklığı 200 li’den fazladır (yaklaşık 100 km). Güneyden kuzeye ise 100 li’dir. Bu dağın olduğu bölge su ve ot bakımından zengin olduğu için hayvan otlatmaya çok elverişlidir. İklim kışın ılıman, yazın ise serindir. M.Ö. 121 yılında Hunlar ile Çinliler arasında yapılan bir savaşta Hunlar yenilince, bu iki dağ da Çinlilerin eline geçmiştir. İşte Hunlar yukarıda isimleri verilen dağları kaybetmelerine çok üzülmüşler ve bu vesile ile şöyle bir şarkı yazmışlardır:

M.S. 90 yılında Hunlar Çinlilerle yaptığı bir savaş sonrasında kazandıkları zaferle tekrar doğu Asya’nın hâkimi olmuşlar, Çin’in tanınmış şairlerinden Li Po¹⁴ bu yenilgi ile ilgili olarak yıllar sonra yazdığı bir şiirde bu yenilgiden dolayı duyduğu üzüntüyü şu dizelerle dile getirmiştir:

⁸ Lin Gan, “*Xiongnu Shi (Hun Tarihi)*”, İç Moğolistan Halk Yayınevi, Hohhot 1979, s 143.

⁹ Qilian Dağı

¹⁰ Yanzhı Dağı

¹¹ Gansu eyaletinin Yongchan ilçesinin batısı ile Shandan ilçesinin güneydoğusunda bulunan bir dağdır (Cı Hai, a. g. e. s. 237).

¹² Gansu eyaletinin Zhangye ilçesinin kuzeybatısındadır (a. g. e. s. 133).

¹³ Gansu eyaletinin Shule Irmağı’nın doğu tarafındadır.

¹⁴ Tam adı Li Taibo olan Li Bo, hayatının ilk yıllarında memleketini dolaşmış, sonra birkaç arkadaşıyla birlikte bir dağa çekilerek yalnız bir yaşantı sürmüştür. Daha sonraları sarayda bir görev almış, fakat entrikalar yüzünden sürgün edilmiş, çok sarhoş olduğu bir günde gölde boğulmuştur. (Muhaddere Nabi Özerdim, *Çin Şiirinden Örnekler*, Ankara Üniversitesi Dil ve

**Aynı şavkı vurmuş Yinshan¹⁵ üstüne
 Kaplamış bulutlar her yanı.
 Sürüklemiş rüzgar binlerce li,
 Yümen karakollarından buraya
 Gelen Çinliler gitti Bodeng'a.
 Çukur kazıyor düşman¹⁶ Qinghai'da,¹⁷
 Ve kimse kalmadı savaş meydanlarında.
 Asker dikmiş gözünü sınır boyuna.
 Dönmek istiyor derhal yurduna.
 Ağlıyor kadınlar o gece için.
 Ümit yok, nefes yok; sadece hüüzün.¹⁸**

Bu şiir Çinlilerin Hunlarla yaptıkları savaşı kaybetmelerinin etkisinin ne kadar derin olduğunu ortaya koymaktadır. Şiirde Çin askerinin artık yurduna dönmek istediğinden söz edildiği göz ününe alındığında, taraflar arasında çıkan savaşın uzun süre devam ettiği ve bu savaşta Çin askerinin yılmaz ve bıkkın olduğunu anlamak mümkündür.

Han döneminde Hunlar her ne kadar Çinliler kadar geniş bir hamimiyet alanına ve kalabalık bir nüfusa sahip olmasalar da, ileri düzeyde sistemli bir şekilde organize olmuş ordu düzenine, savaş aletlerine ve taktiklerine sahip olmaları sayesinde uzun bir dönem Çinlilerle boy ölçüşür duruma gelmişler, hatta yukarıdaki şiirde de dile getirildiği üzere zaman zaman Çinlileri yenilgiye uğratmışlardır.

Siyasi bakımdan Hunlarla yoğun ilişkiler sürdüren Çinliler, onlarla ittifak sağlamak ve siyasi güç olarak Hunları ciddiye almak zorunda kalan Çinli yöneticiler Hun hükümdarlarına evlenmeleri için Çinli prensesler gönderdikleri bilinmektedir. İşte bir Hun hükümdarı ile evlenen Çini prenses duygularını şu mısralarla dile getirmiştir:

**Yurdumdan ayrıldım, kara bağlarım.
 Şimdi de Hunların çadırı yerim.
 Ocağım kül oldu ona ağlarım,
 Dünyaya gelmemiş olmak isterim.
 Yapağı eğirir, keçe giyerler,**

Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi, Cilt I, Sayı 4, 1970, s. 152.)

¹⁵ Metinde "Tianshan" şeklinde yazılmıştır ki, yanlıştır, çünkü Tianshan'da doğan ayın Çin'den görünmesi mümkün değildir.

¹⁶ Çinliler bu savaşı Hunlarla yaptıklarından dolayı, buradaki düşman sözcüğü Hunları işaret etmektedir.

¹⁷ Qinghai

¹⁸ Gumilyev, Hunlar, a. g. e. s. 157.

**Gözüme bet gelir, gönlüme kötü.
Koyunun o kokmuş etini yerler,
İçemem bakırla sunulan sütü.
Davulu her gece durmaz döverler,
Dönerler ta güneş doğana kadar.
Fırtına bozkırda gök gibi gürler,
Yolları toz duman boğana kadar.¹⁹**

Çin’de edebiyat çevrelerinde yaygın olarak bilinen Türk şarkı sözlerinden birisi de Shule şarkısıdır. Shule kabilesi Gaoche kabilesine verilen diğer bir isimdir. Bu şarkının sözlerinin yazarının Hu Lujin (488-567) adlı Gaochelara mensup bir kabile lideri olduğu bilinmektedir. Bu şarkının sözlerinin çevirisi şöyledir:²⁰

**Shule²¹ şehri ve Yinshan’ın aşağı kesimlerinde,
Gökyüzü çadır misali,
Dört bir tarafı kuşatmaktadır.
Gökyüzü gri renginde,
Düzlükler ise sınırsızdır.
Rüzgar estiğinde yayılmakta olan koyun ve sığır sürüleri
Ancak görülebilmektedir.**

Hun döneminden itibaren Yinshan Dağları ve çevresinin Hunların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden birisidir. Bu satırların yazarı olan Hu Lujin, Yinshan bölgesinde yaşamlarını sürdürmekte olan Hunların yaşadığı bölgeleri şiirsel bir dil ile tasvir etmektedir.

Yinshan Dağları ve çevresinin Shule’lara ait olduğu Çin kaynakları ile de sabit olmasına rağmen bazı Çinli araştırmacılar yukarıda sözü edilen şarkının Xianbeilere ait olduğu ileri sürülmektedir. Liu dajie 1973 yılında yayımladığı “Çin Edebiyatının Gelişim Tarihi” adlı eserinde yukarıda sözlerinin tercümesini verdiğimiz Shule şarkısının, Xianbei halk şarkısı olduğu görüşünü savunmaktadır.²² Oysa söz konusu dönemin Çin kaynaklarında, bu bölgede Xianbeilerin yaşadıklarına dair her hangi bir kayıt nevcut değildir. Diğer tarftan bu şarkı sözlerinin yazarı Hu Lujin’e ait Kuzey Tarihi adlı Çin yıllığının 54. bölümü söz konusu Shule edebiyatçısına ait biyografidir.

¹⁹ Layos Liğeti, *Bilinmeyen İç Asya*, Macarca’dan Çev: Sadrettin Karatay, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurum-Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 45.

²⁰Zhou Shaozu (Rd.), *Xiyu Wenhua Mingren Zhi (Batı Bölgeleri Kültürel Şahsiyetleri)*, Xinjiang Halk Yayınevi, Urumçi, 1991, s. 23.

²¹ Shule

²² Hou Errui, *Tujueyu Yu Zhongguo Wenxue Shi Yanjiu (Türk Dili ve Çin Edebiyat Tarihi Araştırmaları)*, Xibei Minzu Yanjiu (Kuzeybatı Milletleri Araştırmaları), 1989, Sayı 1, s. 224.

Uygurların ataları olduğunu bildiğimiz Gaochelar hakkında Wei Shu'daki bir kayda göre onlar yüksek sesle şarkı söylemesini severlerdi. Öyle ki bu alışkanlıklarını kurban törenleri sırasında da sürdürürlerdi. Bazı tarihçiler Gaocheların söyledikleri şarkıların melodileri bozkırlar bölgesinde Hunlardan kalma melodilerin aynısı idi.²³

Han döneminde yaşamış bir yazar olan Çinli Guo Maoqian, "Le Fu Shı Ji" adını verdiği eserinde şunları yazmaktadır: "Cai Wenji Hun ülkesinde 12 yıl yaşadıkten sonra Çin'e dönmüş, daha sonra, Cai Wenji ülkesini özlediği zaman kamış yaprağından yaptığı ve Çin kaynaklarında Hujia adı verilen müzik aletini çalmıştır.²⁴

Sonraki Han Hanedanı Kitabı adlı kaynağın yazarı Fan Hua, Dou Rong'un biyografisinde şunları belirtmektedir: "Ordumuz uzaktaki Altın Dağı'na, Hun Şanyüsü'nün yaşadığı Longtian'a ulaştı. O sırada bir Hujia sesi duyduk".²⁵ Daha sonraki yıllarda Hujia Çin'de de kullanılmaya başlanmıştır. Anlaşılan Çinliler bu müzik aletini çok sevmişlerdir.

Yukarıda adı geçen Cai Wenji'nin yazdığı bir şiir hakkında kısa bir araştırma yapan Doç.Dr. Tille Deniz Baykuzu, Çinlilerin Hujia adını verdiği bu Hun enstrümanına haklı olarak flüt adını vermiş ve bunun önceleri yaprakları kıvrıp üflemek suretiyle müzik yapan Hunların daha sonra bunu ağaçtan yaptıklarını, üç delikli olduğunu, han hanedanı zamanında kuzey sınırlarındaki kabilelerde ve Türkistan topraklarında yaşayan halklar arasında oldukça yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir. Zamanla bu müzik aleti Çin hanedanlıkları orkestralarının vazgeçilmez enstrümanı haline gelmiştir.²⁶

Bir şarkı havasında olan ve "Hun Flütünden Onsekiz Şarkı" adını taşıyan şiirde yukarıda adı geçen bayan şair Wen Ji'nin duygularının yanı sıra Hun adetleri ve yaşadıkları coğrafya ile ilgili bazı bilgiler de bulmaktayız. Şiirin bir parçası şöyledir:

**Hun garnizonlarının ışıkları kilometrelerce uzaktan ışıldıyor.
Burada yaşlı ve güçsüzü öldürmek,
Gence ve güçlüye tapınmak, bir gelenek.
Yeni otlaklarda geziniyor, seddin arkasında konaklıyorlar!**

²³ Yang Shengmin, *Huihe Shu (Uygur Tarihi)*, Jilin Eğitim Yayınevi, Changchun 1991, s. 189.

²⁴ Lu Yifei, "*Hu Zu Xisu Yu Sui-Tang Fengyun (Hu Milletlerinin Gelenekleri ve Sui-Tang Hanedanlarının Büyüsü)*", Shumu Wenxian Kitabevi, Pekin 1994, s. 158. ("Le Fu Shı Ji" adlı esere şimdilik ulaşma imkanımız olmadığı için, bu esere referans yapan Çince bir araştırma eserini kullanmak zorunda kaldık.)

²⁵ Fan Ye, "*Hou Han Shu (Sonraki Han Hanedanı Kitabı)*", Zhonghua Yayınevi, Cilt III, Bölüm 23, Pekin 1991, s. 822.

²⁶ Tilla Deniz Baykuzu, "*Güney Hunları ve Hun Flütünden On Sekiz Şarkı*", Bilig, Bahar, 2005, Sayı 33, s. 111.

Arı ve karıncalar gibi, sığır ve koyun sürüleri otlaklara üşüşüyorlar.

Otlak ve sular tükenince atlarına binecek ve sığırlarını sürecekler...

Bu yedinci bölüm arayışlarının şarkısıdır!

Bu şekilde yaşamaktan nasıl da nefret ediyorum!

...

Kendimi öldüremem, zira hala umut dolu kalbim!

Tek arzuma kavuşmak için, yeterince uzun yaşayabilirim.

Bir gün dut ve katalya ağaçlarının evimin,

Belki de yeniden görebilirim!

Kemiklerim çoktan yok olurdu eğer ölmeye razı olsaydım.

Hun karargahında günler ve aylar geçti,

Hun kocam beni sevdi, ona iki oğul verdim.

Onları utanmayacağım bir şekilde, yetiştirdim, büyüttüm!

Ama bozkır kaplarında yetiştikleri için üzgünüm,

Bu onbirinci bölüm oğullarımın acısı içindir.

Yaşadıklarına bakınca yüreğim paramparça oluyor!

...

Zavallı hayatımda asla inanmazdım!

Bir gün gelip aniden evime döneceğim hiç aklıma gelmezdi.

Hun oğullarımı kucaklıyor ve onları okşuyorum.

Gözyaşları giysilerimizi ıslatıyor,

Han sarayından rüzgar gibi koşan dört atla

Bir elçi geldi beni almaya.

Oğullarımın acısını kim ölçebilir?

Onlarla yaşayacağımı düşünmüşlerdi, onlarla öleceğimi.

Şimdi ayrılmak zorunda olan benim!

Oğullarımın acısı kararttı güneşimi!

Berberce uçardık uzaklara, eğer kanatlarımız olsaydı.

Ayaklarımı hareket ettiremiyorum!

Attığım her adımda onlardan bir adım daha uzaklaşıyorum!

Ruhum boğuluyor...

Silüetleri kaybolup gitti uzakta.

Geriye sadece sevgim kaldı!

On üçüncü bölüm, telleri hızla çekerek çalışıyorum.

Fakat melodi hüznü!

Hiç kimse içimi parçalayan kederimi bilemez!

2. Göktürk Dönemi

Kendilerine ilk olarak Türk ismini veren Göktürkler hakkındaki ilk bilgiler Zhou Hanedanı Kitabında yer almaktadır. Göktürkler hakkındaki ilk

kayıtların en önemli özelliği, tarihi kayıtlardan ziyade efsanevi bilgiler içeren metinler şeklinde verilmesidir. Aşına sülalesinin önde gelen mensuplarının komşu bir ülkenin saldırısına uğraması sonucu tüm kabilenin kılıçtan geçirilmesi, sadece on yaşında bir çocuğun ayaklarının kesilerek otlarla kaplı bir bataklık üzerine atılması ve bataklıkta bulunan dişi bir kurdun çocuğu beslemesi ve bu çocuğun büyüyip kendini besleyen kurtla çiftleşmesi, sözlü edebiyat türünü oluşturan efsanevi metinler olduğu aşikârdır²⁷. Bunu takip eden kayıtlar gerçek tarih kayıtları şeklindedir.

Tang döneminde yazılmış bazı edebiyat eserleri ve edebi yazıların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş külliyelerde Göktürlere dair önemli miktarda kayıtların bulunduğu bilinmektedir. Fakat biz bu kısa çalışmayı elimizde bulunan malzemelere dayanarak yapmak durumunda kaldığımızdan, pek çok kaynağı kullanma fırsatını bulamadık. Bu bakımdan, bu çalışmamız ile ilgili gündeme getiremediğimiz bilgiler için okuyucunun anlayışla karşılaşmasını dileriz. Tang döneminde yazılmış çeşitli edebi yazılar ve şiirlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş Tang Edebiyat Külliyyatı (Quan Tang Wen) ile Tang Hanedanı zamanında yaşamış bazı devlet adamları aynı zamanda edebiyatçı yönlerini de ön plana çıkararak yazdıkları eserlerde Göktürkler hakkında bilgiler vermişlerdir. Bunlar arasında en tanınmış olanlar arasında Zhang Jiuling'dir.

Aşağıdaki mısralar Göktürk Şabolüe'nin karısı Taiye tarafından yazılmıştır:

**Yükseliş ve çöküş tıpkı sabahla akşam gibidir.
Ve insanların uğraşısı yüzen bir yosuna benzer.
Şöhreti ve onuru korumak gerçekten zordur,
Gölet başındaki bir kule de kendiliğinden yok olur!
Peki senin bir zamanlar sahip olduğun servet şimdi nerede?
Resim yapmakla uğraşmanın bir yararı yok!
Bir kadeh şarap da seni asla mutlu edemez.;
Ve ne şarkılar duyuluyor ne de insanlar seslerini çıkarıyor.
Ben bir imparatorluk sarayının (Kuzey Zhou) kızıyım,
Yazgım beni barbarların yurduna (Göktürkler-Tujüeler)**

sürükledi!

**Günün birinde başarıyla yenilgiyi gördüm.
Ve yüreğim birden ağırlaştı!
Eskiden de bazılarına aynı şey olmuştur;
İki unvanı taşıyan sadece ben olmamalıyım.
Bir zamanlar prenses Ming Kün'e şarkı söylenirdi.
Şarkı evliliğimi daha da güçlü bir sesle uzaklara şikâyet edecek.²⁸**

²⁷ Zhou Hanedanı Kitabı, Cilt, Bölüm 50, Zhonghua Yayınevi, Pekin 1992, s.

²⁸ Liu Mau-tsai, *Doğu Türkleri*, Çev: Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları,

3. Uygur Dönemi

Çok zengin bir kültür tarihine sahip olan Uygur Türkleri daha çok dini içerikli olan pek çok edebi ürünler vermişlerdir. Bu edebi ürünler hakkında başta ülkemiz Türkologları olmak üzere birçok bilim adamları bunlarla ilgili çok sayıda değerlendirmeler yapmışlardır. Biz burada, Çinli edebiyatçılar tarafından Uygur döneminden başlamak üzere kaleme aldıkları edebi türlerde yer alan Türklerle ilgili kısımlardan bahsetmeye çalışacağız.

Orhun Uygur Hakanlığı döneminde, Uygurların kültür seviyesi oldukça yüksekti. Kuzey Sülalesi adıyla bilinen (386-5819 Çin imparatorluğu döneminde aralarında halk şarkılarının da yer aldığı musiki derlemeleri yapılmış, Doğu Uygurlarının şarkılarının tercümeleri de bu derlemeler arasında yer almıştır. Gerçi bu dönemde Doğu Uygurlarının pek çok şarkıları var idiyse de, bunların çoğu kayda geçirilmediği için günümüze kadar gelememiştir. Yine de Kuzey hanedanının Müzikal Şiir Örnekleri” adlı eserde bunlardan bazıları muhafaza edilmiştir:

**Kaldım hesret içide
Kalbim toldu kayguga, kaldım hesret içinde.
Mangsang eger yürüşke, at kamçısı ben bolay.
Kurgan temi üstüde sana yakın yandaşıp
Bille turay yikitim, biliking bolup turay.**

Bu şarkıdan Uygur kadınlarının eskiden beri mert ve cengaver oldukları, tüm cenklerde düşmana karşı erkeklerle birlikte savaştıkları anlaşılmaktadır.²⁹

Uygurların kültürel ve sanatsal yaşamları Çinli şairlerin şiirlerinden de anlamak mümkündür. VIII. Yüzyılda yaşayan Çinli şair Li Louwang’ın bir şiiri şöyledir:

**Zevkle dans eder Liangzhou’lu³⁰ Uygurlar,
Dik burunlar, ak çehreler kaştasını³¹ andırır.³²**

SONUÇ

Hun döneminden itibaren Çinlilerle birkaç bin yıl süreyle Çinlilerle siyasi ekonomik ve kültürel alanlarda yakın ilişkiler tesis eden eski Türklerin kayda geçirilmiş en eski edebi kayıtlara sadece eski Çin eserlerinde

---

İstanbul 2006, s. 82-83.

²⁹ Turgun Almas, Uygurlar, a. g. e. s. 172-173.

³⁰ Liangzhou

³¹ Doğu Türkistan’ın Hoten vilayetindeki nehirlerde bulunan yeşim taşının beyaz renkli bir türü.

³² Turgun Almas, Uygurlar, a. g. e. s. 53.

rastlanmaktadır. Göktürk dönemine gelinceye kadar Çin metinlerinde yer alan Hunlarla ilgili Çin metinleri şarkı ya da şiir şeklinde kaleme alınmışlar, Göktürk ve Uygur dönemlerinde ise Çin edebi eserlerinde nesir şeklinde yer almış ve Türklere ilişkin metinlerin miktarında çok belirgin bir artış gözlenmiştir. Söz konusu eserlerde eski Türklere ait Çin metinlerinin sayısının fazla olması bize, söz konusu dönemlerde Çin-Türk özellikle siyasi kültürel alanlarda çok yoğun ilişkiler yaşandığını ve Çinli devlet ve edebiyat insanlarının Türklere hakkında edebi bakımdan tasvir etmeye çok önem verdiklerini ortaya koymaktadır. Klasik Çin edebiyatçıları eski Türkler hakkında, onlarla aralarında vuku bulan savaşlar ve siyasi rekabetler nedeniyle ağırlıklı olarak olumsuz bir algıya sahip olmuşlardır. Bunların yanında, eski Türkler hakkında az da olsa objektif fikirlerini dile getiren klasik Çin edebiyatçılarına da rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

TALMAS Turgun, Uygurlar, Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine Çeviren: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.

CI Hai, a. g. e. s. 237.

FAN Ye, “*Hou Han Shu (Sonraki Han Hanedanı Kitabı)*”, Zhonghua Yayınevi, Cilt III, Bölüm 23, Pekin 1991.

GUMİLYOV L.N., Hunlar, Çev: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2002.

HOU Errui, *Tujueyu Yu Zhongguo Wenxue Shi Yanjiu (Türk Dili ve Çin Edebiyat Tarihi Araştırmaları)*, Xibei Minzu Yanjiu (Kuzeybatı Milletleri Araştırmaları), 1989, Sayı 1.

İNAYET Alimcan, *Çin Edebiyatında Türklerle İlgili Şiirler*, Türk Kültürü, Sayı 359, Yıl XXXXI.

LİGETİ Layos, *Bilinmeyen İç Asya*, Macarca’dan Çev: Sadrettin Karatay, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurum-Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

LIN Gan, “*Xiongnu Shi (Hun Tarihi)*”, İç Moğolistan Halk Yayınevi, Hohhot 1979.

LIU Mau-tsai, *Doğu Türkleri*, Çev: Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

LU Yifei, “*Hu Zu Xisu Yu Sui-Tang Fengyun (Hu Milletlerinin Gelenekleri ve Sui-Tang Hanedanlarının Büyüsü)*”, Shumu Wenxian Kitabevi, Pekin 1994.

ÖZERDİM Muhaddere Nabi, *Çin Şiirinden Örnekler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi, Cilt I, Sayı 4, 1970.

TİLLA Deniz Baykuzu, “Güney Hunları ve Hun Flütünden On Sekiz Şarkı”, Bilig, Bahar, 2005, Sayı 33.

YANG Shengmin, *Huihe Shi (Uygur Tarihi)*, Jilin Eğitim Yayınevi, Changchun 1991.

Zhou Hanedanı Kitabı, Cilt, Bölüm 50, Zhonghua Yayınevi, Pekin 1992.

ZHOU Shaozu (Rd.), *Xiyu Wenhua Mingren Zhi (Batı Bölgeleri Kültürel Şahsiyetleri)*, Xinjiang Halk Yayınevi, Urumçi, 1991.